

RESEARCH OUTPUTS / RÉSULTATS DE RECHERCHE

Over het laattijdig vastgestelde collectief misdrijf, werking van de strafwet in de tijd en bijzondere verbeurdverklaring

Coisne, Sarah

Published in:
Tijdschrift voor Strafrecht

Publication date:
2007

Document Version
le PDF de l'éditeur

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (HARVARD):
Coisne, S 2007, 'Over het laattijdig vastgestelde collectief misdrijf, werking van de strafwet in de tijd en bijzondere verbeurdverklaring', *Tijdschrift voor Strafrecht*, vol. liv. 3, pp. 187-193.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

fixer la peine en tenant compte des peines déjà prononcées et, si celles-ci lui paraissent suffire à une juste répression de l'ensemble des infractions, de se prononcer sur la culpabilité, au lieu de déclarer les poursuites irrecevables, le législateur organise un système répressif plus sévère que celui applicable sous l'empire de l'article 65 ancien du Code pénal.

Toutefois, lorsque des infractions différentes constituent un délit collectif par unité d'intention, mais que pendant la période de perpétration de ces infractions la loi portant la peine applicable a été aggravée, il y a lieu d'appliquer la peine établie par la loi nouvelle.

La période infractionnelle retenue par les juges d'appel s'étend entre le 27 février 1992 et le 29 juillet 2000. L'arrêt considère que les différentes infractions dont la cour d'appel était saisie forment un délit collectif par unité d'intention avec celles pour lesquelles le demandeur a été condamné par des décisions définitives rendues le 17 février 1993 et le 8 janvier 1996. Après avoir énoncé que les peines déjà prononcées ne suffisent pas à une juste répression de l'ensemble des infractions, il prononce une peine.

Les faits faisant l'objet des préventions ayant été commis tant avant qu'après l'entrée en vigueur de l'article 65 du Code pénal, tel que modifié par la loi du 11 juillet 1994, cette disposition s'applique à l'ensemble de ceux-ci.

Il s'ensuit que les juges d'appel n'ont pas violé les articles 2 et 65, alinéa 2, du Code pénal.

Le moyen ne peut être accueilli.

Sur le deuxième moyen

Le demandeur fait grief à l'arrêt de violer l'article 65 du Code pénal en prononçant une peine de confiscation du chef des délits de blanchiment visés à la prévention 5 après avoir constaté que l'ensemble des infractions constituait un délit collectif par unité d'intention. Il allègue que, la peine la plus forte étant celle qui concerne les préventions de faux en écritures et usage de faux, la peine accessoire de confiscation prononcée en application de l'article 505, alinéa 1er, 3° et 4°, et alinéa 3, du même code, est illégale.

En vertu de l'article 64 du Code pénal, les peines de confiscation spéciale, à raison de plusieurs crimes, délits ou contraventions, sont toujours cumulées. Il s'ensuit que l'article 65 du même code n'est pas applicable à la confiscation.

Le moyen manque en droit.

Over het laattijdig vastgestelde collectief misdrijf, werking van de strafwet in de tijd en bijzondere verbeurverklaring

1. Er werd een voorziening tot cassatie ingesteld tegen het arrest van het hof van beroep te Luik van 21 april 2006. Het Hof van beroep had de eenheid van opzet in de zin van artikel 65, lid 1 van het Strafwetboek aanvaard voor feiten gepleegd tussen 27 februari 1992 en 29 juli 2000. Het betrof onder andere witwas-misdrijven, valsheid in geschriften en gebruik van val-se stukken. Deze feiten zijn volgens het arrest van het hof van beroep te Luik de voortgezette uitvoering van eenzelfde misdadig opzet als voor andere feiten, die

Sur le troisième moyen

Le moyen soutient que l'arrêt viole les articles 2 et 505 du Code pénal en condamnant le demandeur à une peine de confiscation des sommes de 257.809,26 euros et de 101.000 dollars américains alors que les faits des préventions sur la base desquelles cette peine est prononcée sont pour partie antérieurs à la mise en application de l'article 505 précité, tel que modifié par la loi du 7 avril 1995.

Après avoir déclaré établies les préventions de blanchiment commises "en 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997 et 1998", les juges d'appel ont condamné le demandeur à la confiscation des sommes de "10.400.000 francs belges convertis en 257.809,26 euros et de 101.000 dollars américains" dont il apparaît de l'arrêt que "lesdites sommes (provenaient) des différentes infractions commises par (le demandeur) dans le cadre du dossier 21.06.100483/94 des notices du parquet de Verviers".

Les infractions prévues à l'article 505, alinéa 1er, 3° et 4°, du Code pénal ont été introduites par l'article 7 de la loi du 7 avril 1995, entré en vigueur le 20 mai 1995.

En faisant application de ces dispositions pour sanctionner d'une peine accessoire de confiscation des faits commis avant cette dernière date, l'arrêt viole l'article 2 du Code pénal.

A cet égard, le moyen est fondé.

Dans la mesure où il fait grief aux juges d'appel d'avoir dit ces préventions établies, le moyen, quoique fondé, ne pourrait entraîner la cassation et est dès lors irrecevable. En effet, le demandeur a été condamné à une peine d'emprisonnement de vingt-quatre mois et à une amende de 2.478,93 euros, ces peines étant légalement justifiées par l'ensemble des autres préventions déclarées établies. Il est, partant, sans intérêt à critiquer la déclaration de culpabilité du chef des préventions de blanchiment.

(...)

PAR CES MOTIFS,

LA COUR

Casse l'arrêt attaqué en tant qu'il condamne le demandeur à la confiscation des sommes de 10.400.000 francs belges convertis en 257.809,26 euros et de 101.000 dollars américains;

Rejette le pourvoi pour le surplus;

(...)

reeds het voorwerp waren van een eindbeslissing: een eerste beslissing op 17 februari 1993 en een tweede op 8 januari 1996.

De vraag rijst of het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek toegepast mag worden op feiten gepleegd vóór zijn inwerkingtreding (1). Aangezien het Hof van Cassatie vaststelt dat een deel van de feiten ook na de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek gepleegd werd, levert de toepassing van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek volgens

het Hof geen schending op van artikel 2 van het Strafwetboek (2). Een bijkomend probleem is de bijzondere verbeurdverklaring van geldsommen voortspuitend uit de witwasmisdrijven. In de besproken zaak is de zwaarste straf in de zin van artikel 65 van het Strafwetboek immers de straf die inzake valsheid in geschriften en gebruik van valse stukken bepaald is. Bijgevolg moet het Hof van Cassatie zich uitspreken over de verenigbaarheid van artikel 65 van het Strafwetboek met artikel 64 van et Strafwetboek (3).

1. WERKING IN DE TIJD VAN HET LAATTIJDIG VASTGESTELD COLLECTIEF MISDRIJF

2. De figuur van het collectief of voortgezet misdrijf werd gewijzigd door artikel 45 van de wet van 11 juli 1994 betreffende de politierechtbanken en houdende een aantal bepalingen betreffende de versnelling en de modernisering van de strafrechtspleging, op 31 juli 1994 in werking getreden (1).

Vóór de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994 oordeelde de rechtspraak dat een collectief misdrijf éénzelfde strafbaar feit was, hoewel in werkelijkheid uit afzonderlijke feiten samengesteld. Deze fictie leidde tot de leer van opslorping. Indien de feitenrechter eenheid van opzet erkende tussen feiten, die al het voorwerp waren van een eindbeslissing, en andere feiten, die vóór deze eindbeslissing werden gepleegd, diende hij bij toepassing van het principe *non bis in idem* de strafvordering onontvankelijk te verklaren (2).

De leer van de opslorping werd door de wetgever terzijde geschoven. Het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek maakt de vroegere rechtspraak, gebaseerd op het oude artikel 65 van het Strafwetboek, onmogelijk (3). In het geval van een tussengekomen eindbeslissing, moet de feitenrechter de strafvordering niet meer onontvankelijk verklaren op grond van het beginsel *non bis in idem*. Indien hij eenheid van misdadig opzet aanneemt, mag hij op grond van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek bij de straftoemeting wel

rekening houden met de al uitgesproken straffen (4) of zelfs voor een loutere schuldverklaring kiezen (5).

3. De vraag naar de werking in de tijd van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek had het Hof van Cassatie al beantwoord. Wanneer een beklagde vervolgd wordt wegens misdrijven die gepleegd werden vóór een vroegere veroordeling en vóór de wijziging van artikel 65 van het Strafwetboek, moet de rechter, als hij oordeelt dat de misdrijven, waarvoor de nieuwe vervolgingen ingesteld zijn, gepleegd zijn met hetzelfde opzet als de misdrijven die tot de vorige veroordeling hebben geleid, de nieuwe vervolgingen niet-ontvankelijk verklaren (6).

Volgens het Hof van Cassatie maken de loutere schuldverklaring en de oplegging van een nieuwe straf voor de beklagde een strengere straf uit dan de verklaring van niet-ontvankelijkheid van de strafvordering. Het verbod van terugwerkende kracht van de strengere strafwet in de zin van artikel 2 van het Strafwetboek wordt aldus door het Hof toegepast.

De toepassing van artikel 2 van het Strafwetboek is echter vatbaar voor kritiek: artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek voert geen nieuwe strafbaarstelling, noch een strengere strafmaat in (a). Wel werd de mogelijkheid van vervolging in een zekere mate opnieuw ingevoerd, zodat het regime vergelijkbaar is met de invoering van een nieuwe strafbaarstelling (b). Dit neemt niet weg dat op het moment van het plegen van de feiten de mogelijkheid van vervolging al bestond. Dit geldt tevens voor de verlenging van een verjaringstermijn van strafvordering (c).

a) De invoering van artikel 65, lid 2 Sw. als wijziging van procesrechtelijke aard

4. Het verbod van terugwerkende kracht van de strengere strafwet is in principe slechts toepasselijk op wetten van materieelrechtelijke aard. Procedurewetten hebben geen betrekking op strafbaarstelling of strafmaat en vallen bijgevolg niet onder de bewoordingen

(1) *B.S.*, 21 juli 1994.

(2) Zie o.a. Cass., 10 mei 1948, *Pas.*, 1948, I, p. 312; Cass., 23 nov. 1953, *Pas.*, 1954, I, p. 229; Cass., 9 mei 1972, *Pas.*, 1972, I, p. 826; Cass., 12 febr. 1974, *Pas.*, 1974, I, p. 613; Cass., 28 juni 1977, *Pas.*, 1977, I, p. 1103; Cass., 16 dec. 1981, *Rev. dr. pén.*, 1982, p. 549; Cass., 28 sept. 1982, *Pas.*, 1983, I, p. 136; Cass., 8 juni 1983, *Pas.*, 1983, I, p. 1133; Cass., 21 nov. 1984, *Pas.*, 1985, I, p. 365; Cass., 6 febr. 1985, *Pas.*, 1985, I, p. 703; Cass., 15 sept. 1992, *R.W.*, 1992-93, p. 849; Cass., 24 nov. 1992, *Pas.*, 1992, I, p. 1301.

(3) P. Traest, «Inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek en het niet-retroactiviteitsbeginsel van de strengere strafwet», *T.P.B.*, 1995, p. 68. P. Traest merkt op dat, volgens het Hof van Cassatie, artikel 2 van het Strafwetboek niet alleen moet worden toegepast bij een conflict tussen de opeenvolging van twee wettelijke regelingen, doch ook bij een opeenvolging van vaststaande rechtspraak en een nieuwe wettelijke regeling omtrent hetzelfde probleem (m.b.t. de gelijkaardige problematiek van een wending in de rechtspraak, zie E.V.R.M., *Pessino t. Frankrijk*, 10 okt. 2006, en D. Roets, «La non-rétroactivité de la jurisprudence pénale in malam partem consacrée par la CEDH», *Recueil Dalloz*, 2007, pp. 124 tot 128).

(4) Over de oplegging van een bijkomende straf en het samengaan van een werkstraf en opsluiting, zie T. Decaigny, «Het laattijdig vaststellen van een voortgezet misdrijf: feit of fictie?», *T. Strafr.*, 2006, pp. 338 en 339, kritische noot onder het arrest van 31 mei 2006 waarbij het Hof van Cassatie deze combinatie verenigbaar acht met het concept van een voortgezet misdrijf (*T. Strafr.*, 2006, p. 337).

(5) Over het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek, zie o.a. M.-A. Beernaert, «Le nouvel article 65 du Code pénal», *Rev. dr. pén.*, 1995, pp. 678-685; J. de Codt, «Le nouvel article 65 du Code pénal ou la législation du délit collectif», *J.T.*, 1995, pp. 289-292; C. De Roy, «Drugs, *ne bis in idem* en art. 65, tweede lid, Sw.», noot onder Cass., 17 sept. 2002, *R.W.*, 2003-2004, p. 182; F. Kéfer, «La disparition de l'absorption», noot onder Luik, 24 maart 1995, *J.L.M.B.*, 1995, pp. 839-841; O. Klees, «La loi du 11 juillet 1994 relative aux tribunaux de police et portant certaines dispositions relatives à l'accélération et à la modernisation de la justice pénale», *J.T.*, 1994, p. 786; J. Messine, «A propos du nouvel article 65 du Code pénal», *J.T.*, 1995, p. 293; B. Spriet, «Het voortgezet of collectief misdrijf – Omschrijving en gevolgen», noot onder Cass., 1 maart 1994, *R.W.*, 1994-1995, pp. 470; M. Sterkens, «De opschorting van de opslorping», noot onder Corr. Antwerpen, 16 okt. 2001, *R.W.*, 2001-2002, pp. 1577-1578.

(6) Cass., 16 nov. 1994, *I.D.J.*, 1995, p. 66, *J.L.M.B.*, 1995, p. 204, *Pas.*, 1994, I, 491, concl. A.G. Piret; *Rev. dr. pén.*, 1995, p. 273, noot J.Y. Mine; *Rec. Cass.*, 1995, p. 35, noot G. Stessens; *T.B.P.*, 1995, p. 65, noot P. Traest; Cass., 25 april 1996, *Pas.*, 1996, I, p. 130; Cass., 2 dec. 1997, *Pas.*, 1997, I, p. 525; Cass., 15 dec. 1998, *Pas.*, 1998, I, p. 522. Zie ook Corr. Brugge, 17 juni 1996, *A.J.T.*, 1998-99, noot J. Rozie, «Het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek».

van de artikelen 2 van het Strafwetboek, 7 van het E.V.R.M. en 15 van het I.V.B.P.R. Procedurewetten zijn in beginsel onderworpen aan artikel 3 van het Gerechtelijk Wetboek, dat de onmiddellijke toepassing bepaalt.

5. Bij nader toezien lijkt de toepassing van artikel 2 van het Strafwetboek op het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek verrassend. Op het moment van het plegen van de afzonderlijke feiten, namelijk de feiten die samen de voortgezette uitvoering zijn van éénzelfde misdadig opzet, waren deze in principe strafbaar, met uitzondering van een deel van de witwasmisdrijven (hoofdstuk 3). Na de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994 blijven deze feiten strafbaar. Ook de op de afzonderlijke misdrijven toepasselijke straf bleef ongewijzigd. De inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek heeft dus niet voor gevolg dat een strafbaarstelling wordt ingevoerd, noch dat de strafmaat wordt verhoogd (1). Het verbod van terugwerkende kracht van de strengere strafwet is dus in principe niet toepasselijk.

6. Wat in de tussenliggende periode wel gewijzigd werd is de benadering van het collectief misdrijf. Sedert de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek gaat het niet meer om éénzelfde feit; dit in tegenstelling tot het door de vroegere rechtspraak gehanteerde begrip.

Net zoals vóór deze wetwijziging, dient één enkele straf te worden uitgesproken, namelijk de zwaarste. Op het vlak van de straftoemeting is dus niets veranderd.

Deze louter conceptuele wijziging heeft echter een belangrijk gevolg van procesrechtelijke aard: welk is het juridisch gevolg van een veroordeling wegens een collectief misdrijf? Zo stelt G. Stessens terecht dat de wijziging het gezag van rechtelijk gewijsde betreft van zulke veroordeling en de daarmee samenhangende uitdoving van de strafvordering (2). Voordien werd het beginsel *non bis in idem* – op een weliswaar kunstmatige wijze (gevolg van de fictieve eenheid van feit) – toegepast. Nu sluit de wet deze oplossing uit door strafvervolgning mogelijk te maken.

Dit gevolg van procesrechtelijke aard is de enige concrete wijziging die door het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek werd aangebracht. In de mate de wijzi-

ging van procesrechtelijke aard is, is het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek in beginsel niet onderworpen aan het verbod van terugwerkende kracht. De onmiddellijke toepassing zou dus de regel zijn.

b) De invoering van artikel 65, lid 2 Sw. als wijziging van materieelrechtelijke aard

7. Er dient echter in rekening gebracht dat de invoering van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek de ontvankelijkheid van de strafvordering heeft gewijzigd.

De werking in de tijd van wetten van procesrechtelijke aard, die de ontvankelijkheid of het verval van de strafvordering bepalen, verdeelt rechtspraak en rechtsleer, voor wat de toepasselijkheid van het verbod van terugwerkende kracht betreft. Deze wetten hebben immers tot gevolg dat de strafwet van materieelrechtelijke aard wel geconcretiseerd kan worden, daar waar dit tevoren onmogelijk was, of omgekeerd. Hun concreet effect is in die mate zeer vergelijkbaar met de rechtstreekse wijziging van een strafwet van materieelrechtelijke aard, met name de invoering of de opheffing van een strafbaarstelling. Soms worden deze wetten dus aan het verbod van terugwerkende kracht onderworpen, door ze gelijk te stellen met wetten van materieelrechtelijke aard (3).

In het besproken arrest heeft het Hof van Cassatie de invoering van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek impliciet met een wijziging van materieelrechtelijke aard gelijkgesteld. Bijgevolg past het Hof artikel 2 van het Strafwetboek toe (4).

c) Laattijdige vaststelling van eenheid van opzet als toevallige procesrechtelijke omstandigheid

8. De gelijkstelling van een wet van procesrechtelijke aard met een wet van materieelrechtelijke aard is o.i. niet bevredigend indien men het vereiste van voorzienbaarheid van de strafwet, dat de grondslag vormt van het verbod van terugwerkende kracht, samendenkt met de preventieve functie van de strafwet (5).

Deze kritiek geldt des te meer voor wetten die het verval van de strafvordering bepalen, als gevolg van procesrechtelijke omstandigheden, die na het moment van het plegen van de feiten toevallig tussenkomen. Op het moment van het plegen van de feiten zijn de feiten

-
- (1) In de zaak die tot het arrest van 16 november 1994 leidde (*supra*), had het Openbaar Ministerie vóór het Hof van Cassatie de stelling verdedigd, dat het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek geen andere strafbepalingen invoert dan die welke onder het vroegere artikel 65 van toepassing waren en derhalve de strafrechtelijke toestand van de beklaagde niet verzwart (zie P. Traest, *o.c.*, *T.P.B.*, 1995, p. 67).
 - (2) G. Stessens, «Over art. 65 Sw., het collectief misdrijf en de werking van de strafwet in de tijd», noot onder Cass., 16 nov. 1994, *Rec. Cass.*, 1995, p. 34.
 - (3) b.v. Arbitragehof, nr. 73/2005, 20 april 2005, B.7. Zie hierover C. Ryngaert, «Het arrest Erdal van het Arbitragehof: eindelijk duidelijkheid over de onrechtmatigheid van de retroactieve toepassing van extraterritoriale rechtsmachtsuitbreiding», *T. Strafr.*, 2005, p. 349. Vergelijk Cass., 29 juni 2005, nr. P.04.0482.F, *C.D.P.K.*, 2006, p. 171, noot W. Verrijdt; *T. Vreemd.*, 2005 (dispositief), p. 229, noot C. Ryngaert; Arbitragehof, nr. 104/2006, 21 juni 2006, *B.S.*, 12 juli 2006, *Juristenkrant* (weergave W. Verrijdt, C. Ryngaert, afl. 133, p. 6, *J.T.*, 2006, p. 661, noot N. Benaissa, *J.L.M.B.*, 2006, p. 1496, noot A. Kettels, *N.C.*, 2006, p. 383, noot S. Dewulf, *C.D.P.K.*, 2007, noot S. Coisne, te verschijnen. Zie ook Ch. Van den Wyngaert, *Strafrecht, Strafprocesrecht en Internationaal Strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, p. 112-114.
 - (4) In die zin, G. Stessens, *o.c.*, *Rec. Cass.*, 1995, p. 35.
 - (5) Samen met W. Calewaert en C.J. Vanhoudt kan worden gesteld dat het verbod van terugwerkende kracht van de strengere strafwet zijn grondslag vindt in het voorafgaand intimiderend en preventief karakter van de strafwet. De rechtsonderhorige die een norm overtreedt kan weten waaraan zich te houden. Zo de strafwet in tevoren toestanden ingrijpt, is het uitsluitend om de rechtsonderhorigen er toe te dwingen voor de toekomst anders te handelen (W. Calewaert, C.J. Vanhoudt, *Belgisch Strafrecht*, Leuven, Story-Scientia, 1976, pp. 162 en 163). In gelijkaardige zin: P. Popelier, «Toepassing van de wet in de tijd», *A.P.R.*, 1999, pp. 61-62.

strafbaar en is de strafvordering in principe ontvanke-lijk. Het is pas later dat, omwille van procesrechtelijke redenen, de strafwet van materieelrechtelijke aard niet meer geconcretiseerd zal kunnen worden omwille van het verval van de strafvordering.

9. Daarom aanvaardt het Hof van Cassatie terecht dat een nieuwe wet tot verlenging van de verjaringstermijn van de strafvordering wordt toegepast op alle strafvorderingen die zijn ontstaan vóór de datum van inwerkingtreding ervan en die, met toepassing van de oude wet, nog niet zijn verjaard op die datum (1). Artikel 2 van het Strafwetboek, noch de artikelen 7.1 van het E.V.R.M. en 15.1 van het I.V.B.P.R. dienen toegepast.

Een wet tot verlenging van de verjaringstermijn bepaalt immers de gevolgen van procesrechtelijke omstandigheden, die na het plegen van de feiten tussenkomen, namelijk het niet (snel genoeg) optreden door de overheid. Deze omstandigheid kan de rechtsonderhorige op het moment van het plegen van de feiten trouwens niet voorzien.

Het Hof van Cassatie neemt aan dat een verlopen verjaringstermijn niet kan herleven (verworven verval van strafvordering). Of het hier gaat om een toepassing van het verbod op terugwerkende kracht van de strengere strafwet is echter onduidelijk. In een arrest van 28 mei 1997 lijkt het Hof van Cassatie dit aan te nemen (2). In latere arresten verwijst het Hof niet meer uitdrukkelijk naar artikel 2 van het Strafwetboek, noch naar de artikelen 7 van het E.V.R.M. of 15 van het I.V.B.P.R., om te verantwoorden dat een verworven verjaring verworven blijft (3). Ook het Europees Hof voor de rechten van de mens laat de vraag naar de toepasselijkheid van artikel 7 van het E.V.R.M. op een reeds verworven verjaring onbeantwoord (4). De draagwijdte van artikel 7 van het E.V.R.M. alsook van artikel 15 van het I.V.B.P.R. is nochtans van groot be-

lang daar deze bepalingen geen afwijking dulden. Het niet doen herleven van een verworven verjaring lijkt echter een gewone toepassing te zijn van de onmiddellijke werking van de nieuwe verjaringstermijn (5).

10. De invoering van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek heeft de kenmerken van een wet die het verval van strafvordering bepaalt, als gevolg van een toevallige procesrechtelijke omstandigheid. De procesrechtelijke omstandigheid is het bestaan van een eindbeslissing m.b.t. slechts een deel van feiten waarvoor eenheid van opzet laattijdig wordt vastgesteld. Deze omstandigheid kan het al dan niet plegen van de strafbare feiten onmogelijk beïnvloeden. Het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek bepaalt dat de strafvordering m.b.t. de feiten, die nog niet het voorwerp hebben gemaakt van een veroordeling, niet meer vervalt, in tegenstelling tot hetgeen door de vroegere rechtspraak werd aangenomen. Het gezag van gewijsde van de al uitgesproken beslissing blijft beperkt tot de feiten die het voorwerp uitmaakten van deze beslissing.

Zo kunnen de gevolgen van de invoering van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek vergeleken worden met de gevolgen van een verlenging van een verjaringstermijn: mogelijke vervolging op het moment van het plegen van de feiten en relevantie van het regime afhankelijk van latere procesrechtelijke omstandigheden, onvoorzienbaar op het moment van het plegen van de feiten.

Inzake verlenging van een verjaringstermijn geldt de onmiddellijke toepassing, zonder dat een verworven verjaringstermijn mag herleven (verworven verjaring). In dezelfde zin lijkt artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek onmiddellijk toepasselijk, met een eventuele nuancering voor wat betreft feiten die de uiting zijn van eenzelfde misdadig opzet als feiten die al het voorwerp hebben uitgemaakt van een beslissing, die vóór de in-

- (1) O.a., Cass., 20 sept. 1995, *Arr. Cass.*, 1995, p. 803; Cass., 5 febr. 1997, *Pas.*, 1997, I, p. 64; Cass., 1 okt. 1997, *Pas.*, 1997, I, p. 379; Cass., 12 nov. 1997, *Pas.*, 1997, I, p. 468; Cass., 10 maart 1998, *Pas.*, 1998, I, p. 134; Cass., 23 dec. 1998, *Pas.*, I, p. 534; Cass., 15 sept. 1999, *Pas.*, 1999, I, p. 460; Cass., 2 febr. 2000, *Arr. Cass.*, 2000, p. 87; Cass., 15 maart 2000, *Pas.*, 2000, I, p. 179; Cass., 11 april 2000, *Pas.*, 2000, I, p. 245; Cass., 23 mei 2000, *Pas.*, 2000, I, p. 315; Cass., 5 dec. 2000, *Pas.*, 2000, I, p. 668; Cass., 30 maart 2004, nr. P.04.0092.N; vglk Arbitragehof, nr. 46/96, 12 juli 1996. Zie R. Declercq, *Beginselen van Strafrechtspleging*, 3de ed., Mechelen, Kluwer, 2003, pp. 5 en 6; R. Verstraeten, *Handboek van Strafvordering*, Antwerpen, Maklu, 2007, pp. 130 en 131 en C. Van den Wyngaert, o.c., 2006, p. 111-112, en de door deze auteurs geciteerde rechtspraak. Voor een grondige studie van deze oplossing, M. Leclercq, «L'application dans le temps de la loi modifiant le délai de prescription de l'action publique», *Rev. dr. pén.*, 1981, pp. 943-964. Zie ook P. Arnou, «De onmiddellijke werking van een gewijzigde verjaringstermijn van de strafvordering en art. 7.1 E.V.R.M.», *T.W.V.R.*, 1999, pp. 25-28.
- (2) Cass., 28 mei 1997, *Act. Dr.*, 1998, p. 581, note F. Kutry, «La Cour de cassation ferait-elle dorénavant application de l'article 2 du Code pénal pour résoudre les questions de droit transitoire des lois de prescription de l'action publique?»; *Pas.*, 1997, I, p. 243; *R.W.*, 1999-2000, p. 218, noot M. Gelders, «De toepasselijkheid van art. 2 Sw. op een door verjaring vervallen strafvordering».
- (3) b.v. Cass., 4 maart 1998, *Pas.*, 1998, I, p. 119; Cass., 5 febr. 2003, nr. P.02.1428.F en Cass., 18 febr. 2004, *J.L.M.B.*, 2004, p. 1361.
- (4) In de zaak *Coëme e.a. t. België* stelt het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat: «La prolongation du délai de prescription introduite par la loi du 24 décembre 1993 et son application immédiate par la Cour de cassation ont, certes, eu pour effet d'étendre le délai durant lequel les faits pouvaient être poursuivis et ont été défavorables pour les requérants, en déjouant notamment leurs attentes. Pareille situation n'entraîne cependant pas une atteinte aux droits garantis par l'article 7 car on ne peut interpréter cette disposition comme empêchant, par l'effet de l'application immédiate d'une loi de procédure, un allongement des délais de prescription lorsque les faits reprochés n'ont jamais été prescrits. La question d'une éventuelle atteinte à l'article 7 par une disposition qui aurait pour effet de faire renaître la possibilité de sanctionner des faits devenus non punissables par l'effet d'une prescription acquise est étrangère au cas d'espèce et ne doit donc pas être examinée dans la présente affaire, même si, comme le soutient M. Hermanus, la Cour de cassation aurait, en ce qui le concerne, reconnu un effet interruptif à un acte qui n'avait pas cet effet au moment où il avait été posé» (E.H.R.M., *Coëme e.a. t. België*, 22 juni 2000, § 149). De onmiddellijke toepassing van een verlengde verjaringstermijn levert dus geen schending op van artikel 7.1 van het E.V.R.M. Dit geldt alleszins in de mate de verjaring nog niet verworven was. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens laat de vraag open of er sprake kan zijn van een schending van artikel 7.1 van het E.V.R.M. ingeval van toepassing van een verlengde verjaringstermijn op feiten die onder de werking van de oude wet reeds verjaard waren. Uit de bewoording van het arrest leidt de rechter Cabral Barreto af dat er in dergelijk geval wel sprake zou zijn van schending van artikel 7.1 van het E.V.R.M. (E.H.R.M., *K.-H.W. t. Duitsland*, 22 maart 2001, opinion partiellement dissidente de M. Cabral Barreto). Ook in de zaak *Van Landegem t. België*, laat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens deze vraag onbeantwoord (E.H.R.M., *Van Landegem t. België*, 22 nov. 2001).
- (5) In die zin, zie o.a. Ch. Van den Wyngaert, o.c., 2006, p. 112.

werkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek definitief is geworden. M.b.t. deze feiten kan er sprake zijn van een verworven verval van strafvordering op grond van het gezag van gewijsde van de eindbeslissing, als gevolg van de fictieve feitelijke eenheid, zoals vóór de wetswijziging werd aangenomen.

11. Toch heeft het Hof van Cassatie de invoering van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek impliciet gelijkgesteld met een strafwet van materieelrechtelijke aard, zodat het verbod van terugwerkende kracht van toepassing werd verklaard. Het vereiste van voorzienbaarheid – de grondslag van het verbod van retroactiviteit – wordt op dusdanige wijze volledig uit het oog verloren.

2. DUBBELE TOEPASSING VAN ARTIKEL 65 SW., NIEUWE VERSIE

12. In het geannoteerde arrest herhaalt het Hof van Cassatie dat de toepassing van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek een schending van artikel 2 van het Strafwetboek oplevert, indien de feiten vóór de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994 werden gepleegd. Ondanks deze stelling, komt het Hof tot de conclusie dat er geen schending is van artikel 2 van het Strafwetboek, omdat sommige feiten ook na de inwerkingtreding van deze wet werden gepleegd.

Het Hof past de rechtspraak toe volgens welke, in de hypothese van een collectief of voortgezet misdrijf, de wet die ten tijde van het laatste feit geldt wordt toegepast (a). Zo wordt artikel 65, lid 1 van het Strafwetboek aangehaald om de retroactieve toepassing van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek te legitimeren (b), met als gevolg een schending van het (door het Hof van Cassatie toegepaste) verbod op terugwerkende kracht van de strengere strafwet voor wat een deel van de feiten betreft (c). De door ons voorgestelde toepassing van het regime dat geldt inzake verlenging van verjaringstermijn, zorgt echter voor een eenvoudigere oplossing (d).

a) Werking in de tijd van het collectief misdrijf

13. Sommige feiten die deel uitmaken van het collectief misdrijf werden na de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994 gepleegd. Daarom verwijst het Hof van Cassatie naar de vaststaande rechtspraak volgens welke, wanneer in de periode tussen het plegen van de feiten die een collectief misdrijf uitmaken een nieuwe strafwet in werking treedt, de nieuwe wet moet worden toegepast, ook al gaat het om een strengere strafwet in de zin van artikel 2 van het Strafwetboek (1).

14. Deze rechtspraak mag uiteraard niet zonder verdere nuancering worden toegepast.

Samen met R. Declercq en J. Rubbrecht kan worden gesteld dat men bij voortgezette misdrijven alle feiten afzonderlijk dient te beschouwen en de straffen die de wet erop stelt te vergelijken, ten einde te weten welke de zwaarste is. Deze auteurs waarschuwden ervoor dat de fictie van de eenheid van feit de bescherming van artikel 2 van het Strafwetboek niet mag buiten spel zetten (2). Dit geldt *a fortiori* sinds de invoering van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek.

Zo maakten de auteurs een onderscheid tussen enerzijds een reeks inbreuken op hetzelfde artikel en anderzijds een reeks gevarieerde misdrijven. Een voortgezet of collectief misdrijf kan zich immers voordoen bij zowel een *concursum realium homogeneum* (voortgezet) als *heterogeneum* (collectief) (3).

In het eerste geval zal bij wetswijziging tijdens het verloop van de reeks inbreuken steeds de jongste wet dienen toegepast te worden: is zij strenger, dan wordt de toepassing van deze wet gelegitimeerd doordat de feiten onder de werking van deze wet verder werden gepleegd. De toepassing van artikel 65 van het Strafwetboek leidt hoe dan ook tot de toepassing van één enkele straf, namelijk de zwaarste straf die door de nieuwe wet wordt bepaald.

In het tweede geval mag het aannemen van eenheid van opzet niet voor gevolg hebben dat een nieuwe strengere strafwet ook van toepassing zou zijn op een misdrijf dat enkel vóór de inwerkingtreding van deze wet werd gepleegd (4). Zo niet wordt de voorzienbaarheid op het moment van het plegen van de feiten ongetwijfeld gekrenkt.

De boven aangehaalde rechtspraak geldt dus slechts in zoverre het gaat om een gelijktijdige toepassing van de artikelen 2 en 65 van het Strafwetboek. Normalerweise moeten de feiten afzonderlijk bekeken worden. Voor elk feit afzonderlijk moet de toepasselijke straf worden bepaald, rekening houdend met artikel 2 van het Strafwetboek. Nadien kan de zwaarste straf in de zin van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek worden toegepast.

b) Toepassing van deze rechtspraak rekening houdend met het nieuwe artikel 65, lid 2 Sw.

15. *In casu* werden de nog te veroordelen feiten gepleegd vóór en na de inwerkingtreding van de nieuwe wet van 11 juli 1994. Deze feiten zijn de voortgezette uitvoering van eenzelfde misdadig opzet als de feiten die reeds het voorwerp waren van een eindbeslissing. Bijgevolg stelt het Hof van Cassatie dat de nieuwe regel van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek van toepassing is.

(1) b.v. Cass., 17 mei 1983, *Pas.*, 1983, I, p. 1041; Cass., 7 mei 2002, nr. P.02.0308.N; Cass., 22 okt. 2003, *F.J.F.*, 2004, p. 25; *J.L.M.B.*, 2004, p. 336, noot F. Roggen; *J.T.*, 2004, afl. 6133, concl. A.G. J. Spreutels, noot E. Boigelot; *Journal des Procès*, 2003, p. 18, concl. A.G. J. Spreutels, noot Ph. T.; *Juristenkrant*, 2003, weergave P. Waeterinckx en S. De Meulenaer, afl. 78, p. 5; *Pas.*, 2003, p. 1645, concl. A.G. J. Spreutels; *R.C.J.B.*, 2005, p. 83, noot M. Beernaert; *R.G.C.F.*, 2005, p. 101, concl. A.G. J. Spreutels, noot H. Louveaux; *R.W.*, 2004-05, p. 416, concl. A.G. J. Spreutels, noot A. De Nauw; *Rev. dr. pén.*, 2004, p. 277, concl. A.G. J. Spreutels; *T. Strafr.*, 2004, p. 167, noot G. Stessens; *T.B.H.*, 2004, p. 199, noot O. Creplet; *T.F.R.*, 2004, p. 139, noot J. Speecke.

(2) R. Declercq en J. Rubbrecht, «Het niet-terugwerken van strafwetten», *Ann. dr.*, 1950, p. 141.

(3) B. Spriet, *o.c.*, *R.W.*, 1994-95, p. 469.

(4) R. Declercq en J. Rubbrecht, *o.c.*, *Ann. dr.*, 1950, p. 141.

In het besproken arrest gaat het om een nieuwe strengere strafwet (aldus het Hof van Cassatie), die een element wijzigt dat gelijkaardige of verschillende misdrijven betreft, gepleegd vóór en na de inwerkingtreding van de wet, namelijk het algemene regime van het collectief misdrijf. Een kenmerk van dit regime is dat het een vermenging van feiten tot gevolg heeft (1), alsook de toepassing van één enkele straf, de zwaarste. Het probleem is dat de feiten niet meer afzonderlijk kunnen bekeken worden om, rekening houdend met artikel 2 van het Strafwetboek, de op deze afzonderlijke feiten toepasselijke straf te bepalen.

Toch wordt artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek door het Hof van Cassatie als de zwaarste strafwet aangemerkt. De zwaarste strafwet in de zin van artikel 2 van het Strafwetboek maar ook van artikel 65 van het Strafwetboek. Met andere woorden: de toepassing van artikel 65 van het Strafwetboek, nieuwe versie, legitimeert de retroactieve werking van artikel 65 van het Strafwetboek, nieuwe versie, op feiten gepleegd vóór de wet van 11 juli 1994. Een sibillijnse redenering (2)

...

c) Schending van het verbod van terugwerkende kracht m.b.t. een deel van de feiten

16. Eigenaardig is dat het Hof van Cassatie gewag maakt van een eerste beslissing, die dateert van 17 februari 1993, d.w.z. vóór de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994. Deze omstandigheid komt verder niet meer in aanmerking. Het Hof van Cassatie maakt geen uitdrukkelijk onderscheid tussen de feiten gepleegd vóór deze eerste eindbeslissing, die vóór de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994 definitief is geworden, en de feiten gepleegd vóór de tweede eindbeslissing, die na de inwerkingtreding van de wet van 11 juli 1994 definitief is geworden.

Nochtans had een consequente toepassing van artikel 2 van het Strafwetboek een aparte bespreking gevergd van de feiten gepleegd vóór de eerste beslissing en deze gepleegd na deze beslissing. Het laattijdig vastgestelde collectief misdrijf heeft slechts betrekking op feiten die aan een eindbeslissing voorafgaan. Bijgevolg vielen de feiten, gepleegd vóór de eerste eindbeslissing, volledig onder het vroegere regime, zodat het gezag van gewijsde ook de feiten dekte die niet het voorwerp waren van deze beslissing (fictieve eenheid van feit). Het Hof van Cassatie heeft immers zelf gesteld dat het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek een strengere wet is waaraan geen terugwerkende kracht mag worden verleend.

Uit het besproken arrest blijkt niet dat het Hof van Cassatie de feiten gepleegd vóór de eerste eindbeslis-

sing isoleert. Er is enkel sprake van een misdadige periode die zich tussen 27 februari 1992 en 29 juli 2000 afspeelt. Door op de feiten gepleegd vóór de eerste eindbeslissing artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek toch toe te passen, maakt het Hof van Cassatie meer dan het gelijktijdig toepassen van artikel 2 en artikel 65 van het Strafwetboek. Er wordt op dusdanige wijze aan artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek terugwerkende kracht verleend.

d) Eenvoudigere oplossing: onmiddellijke toepassing en verworven verval van strafvordering

17. Het regime dat geldt inzake verlenging van verjaringstermijn (hoofdstuk 1,c) zou voor een eenvoudigere en logischere oplossing gezorgd hebben, zonder zich te moeten beroepen op een verwarrende redenering op grond van een dubbele toepassing van artikel 65 van het Strafwetboek, nieuwe versie.

Voor wat betreft de feiten gepleegd vóór de eerste eindbeslissing en dus vóór de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek zou er eventueel sprake kunnen zijn van een verworven (fictief) gezag van gewijsde, waardoor de strafvordering niet mag herleven.

Voor wat betreft de feiten gepleegd na deze eerste eindbeslissing is er nog geen sprake van verworven verval van strafvordering, daar de beslissing m.b.t. een deel van deze feiten na de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek definitief is geworden (3). Bijgevolg kan het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek op deze feiten worden toegepast.

3. HET LOT VAN DE BIJZONDERE VERBEURDVERKLARING BIJ AANNEMEN VAN EENHEID VAN OPZET

18. In de besproken zaak was de zwaarste straf deze die inzake valsheid in geschriften en gebruik van valse stukken was bepaald. Op grond van artikel 65 van het Strafwetboek was deze straf het maximum dat mocht worden opgelegd. Eiser beweert derhalve dat de bijzondere verbeurdverklaring niet mocht worden uitgesproken voor wat betreft de witwasmisdrijven.

Zo dient het Hof zich over de verenigbaarheid van de artikelen 64 en 65 van het Strafwetboek uit te spreken.

19. In een arrest van 22 oktober 2003 was het Hof van Cassatie deze vraag voorbij gegaan. Het Hof moest zich uitspreken over de werking in de tijd van de uitbreiding van de bijzondere verbeurdverklaring door de wet van 17 juli 1990, op 25 augustus 1990 in werking getreden. Het ging meer bepaald om de toe-

(1) Ch. Van den Wyngaert, o.c., 2006, p. 446.

(2) P. Monville bestudeert de mogelijke hypothesen die zich naar aanleiding van de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek kunnen voordoen. Uit deze analyse blijkt vooral dat de toepassing van artikel 2 van het Strafwetboek de redenering overbodig ingewikkeld maakt (P. Monville, «Le nouvel article 65, alinéa 2, du Code pénal et son application dans le temps», *J.L.M.B.*, 2002, pp. 692 en 693).

(3) De datum waarop de beslissing definitief is geworden is de maatstaf, niet de datum van het plegen van de feiten als dusdanig. Het was immers vanaf de eindbeslissing dat er vóór de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek een toestand van onontvankelijkheid van strafvordering werd verworven. Het hof van beroep te Brussel werd met een gelijkaardige problematiek gevat en verkoos de datum van het plegen van de feiten als maatstaf. Men kan hieruit afleiden dat het hof van beroep te Brussel, net zoals het Hof van Cassatie, artikel 2 van het Strafwetboek (impliciet) toepaste maar niet geschonden achtte, aangezien de betrokken feiten deels na de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek werden gepleegd (Brussel, 10 mei 1996, *Rev. dr. pén.*, 1996, p. 1142).

passelijkheid van deze verruimde verbeurdverklaring op feiten, die vóór de inwerkingtreding van bovenvermelde wet werden gepleegd, maar die samen met feiten gepleegd na deze inwerkingtreding volgens de feitenrechter een collectief misdrijf uitmaakten.

Het Hof van Cassatie paste de regel onverkort toe, volgens welke, in het geval van een collectief misdrijf, de ten tijde van het laatste feit geldende wet toegepast wordt. De toepassing van de verruimde verbeurdverklaring op feiten gepleegd vóór de inwerkingtreding van de nieuwe wet was derhalve regelmatig, aldus het Hof (1).

Er ontbrak echter een stapje in de redenering. Artikel 64 van het Strafwetboek bepaalt dat de straffen van bijzondere verbeurdverklaring wegens verscheidene misdaden, wanbedrijven of overtredingen altijd samen worden opgelegd. Dat deze regel uitgeschakeld wordt in het kader van een collectief misdrijf blijkt niet uit het arrest van 22 oktober 2003.

Nochtans was dit van belang voor de vraag naar de werking in de tijd van de wet van 17 juli 1990. Indien artikel 64 van het Strafwetboek de cumul van bijzondere verbeurdverklaring ook toelaat in de hypothese van een collectief misdrijf, moet men de feiten gepleegd vóór en na de inwerkingtreding van de nieuwe wet onderscheiden. Zo stelt F. Roggen terecht dat, in geval van toepassing van artikel 64 van het Strafwetboek, de bijzondere verbeurdverklaring van goederen, die de opbrengst van misdrijven gepleegd vóór de inwerkingtreding van de nieuwe wet uitmaken, een schending oplevert van het verbod op terugwerkende kracht van de strengere strafwet (2).

20. In het besproken arrest stelt het Hof van Cassatie uitdrukkelijk dat artikel 65 van het Strafwetboek niet toepasselijk is op de bijzondere verbeurdverklaring. Zelfs bij aanneming van eenheid van opzet kunnen de straffen van bijzondere verbeurdverklaring worden gecumuleerd. De bijzondere verbeurdverklaring kan dus ook met betrekking tot de witwasmisdrijven opgelegd worden op grond van artikel 64 van het Strafwetboek, hoewel de zwaarste straf in de zin van artikel 65 van het Strafwetboek deze is die voor valsheid in geschriften en voor gebruik van valse stukken is bepaald.

De bijzondere verbeurdverklaring van de geldsommen voortspruitend uit de witwasmisdrijven is echter problematisch omdat ze ook werd opgelegd met betrekking tot feiten die als witwasmisdrijven in de zin van artikel 505, lid 1, 3° en 4° van het Strafwetboek werden gekwalificeerd, maar die vóór de inwerkingtreding van artikel 7 van de wet van 7 april 1995 werden gepleegd (3). Daar deze witwasmisdrijven vóór de in-

werkingtreding van deze bepaling niet strafbaar waren, kon voor die feiten ook geen bijzondere verbeurdverklaring worden opgelegd. Het Hof van Cassatie besluit tot een schending van artikel 2 van het Strafwetboek.

BESLUIT

21. De discussie omtrent de werking in de tijd van het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek was stilaan uitgedoofd: het fundamenteel rechtsbeginsel van niet-retroactiviteit in strafzaken moest worden toegepast volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie. Het besproken cassatiearrest is een gelegenheid om op de gegeven oplossing terug te komen. Opvallend is immers dat het Hof van Cassatie er toe wordt gebracht een «circulaire toepassing» te maken van huidig artikel 65 van het Strafwetboek.

De kwalificatie van het nieuwe artikel 65 van het Strafwetboek als strengere strafwet in de zin van artikel 2 van het Strafwetboek was nochtans niet de enige uitweg. Naar onze mening was de wetswijziging, op het vlak van de concrete gevolgen, van procesrechtelijke aard. De invoering van het nieuwe artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek heeft immers meer gemeenschappelijke kenmerken met een verlengde verjaringstermijn dan met de invoering van een strafbaarstelling. Dit is des te meer het geval wanneer men de voorzienbaarheid op het moment van het plegen van de feiten als grondslag van het verbod van terugwerkende kracht, voor ogen houdt. Onmiddellijke toepassing, met een nuancering voor wat betreft een verworven verval van strafvordering, is alvast een verdedigbare oplossing. In die zin is de rechtspraak van het Hof van Cassatie inzake de werking in de tijd van artikel 65, lid 2 van het Strafwetboek tevens een schoolvoorbeeld van het merkwaardige gebrek aan eenheid van de rechtspraak omtrent de werking in de tijd van wetten van (straf)procesrechtelijke aard.

22. Wat de bijzondere verbeurdverklaring betreft, kan men het besproken arrest toejuichen in de mate het duidelijkheid schept over de verenigbaarheid van de artikelen 64 en 65 van het Strafwetboek. Artikel 64 van het Strafwetboek wordt door de toepassing van artikel 65 van het Strafwetboek niet uitgeschakeld. Ook wanneer de feiten een collectief misdrijf uitmaken kunnen de straffen van bijzondere verbeurdverklaring worden gecumuleerd.

Sarah COISNE
Assistente strafrecht Universiteit Namen (F.U.N.D.P.)

(1) Cass., 22 oktober 2003, *o.c.*.

(2) F. Roggen, «La confiscation à l'épreuve de l'application de la loi pénale dans le temps et du délit collectif», noot onder Cass., 22 okt. 2003, *J.L.M.B.*, 2004, p. 349.

(3) Artikel 7 van de wet van 7 april 1995 tot wijziging van de wet van 11 januari 1993 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld, op 20 mei 1995 in werking getreden (*B.S.*, 10 mei 1995).